

שנכנס אברהם אבינו ע"ה בקדושת הברית עד שלשה ימים השיג שלימות התגלות אלקות...'.
(מתוך תורת אמת תשא)

רמזים נוספים במשנתנו – ע' בספר עבודת ישראל לפרשת זכור; פרי צדיק ר"ח אדר א; סוד ישרים פורים טז.
טעם לכך שלא נשנו במשנה אלא דיני קריאת המגילה ולא שאר הלכות פורים – ע' טעם ע"ד הסוד בספר אוהב
ישראל (חנוכה ד"ה למה).

רמז בזמני ימי הפורים ב"ד באדר ובט"ו בו (בסוד הפסוק "כי יד על כס י'ה" ובסוד יהושע – "יה יושיעך") – ע'
יערות דבש ח"ב דרוש יג, עמ' שטו (מהדורת ירושלם תש"ס).

מנצפ"ך צופים אמרום –

כפילות חמשה אותיות הללו מרמזת על טובות ונחמות המסודרים לישראל מאז בריאת שמים
וארץ ועד לגאולה העתידה; –

אברהם אבינו, שבזכותו נבראו שמים וארץ [כפי שדרשו על 'בהבראם'] כי ממנו כמו הותחלה
הבריאה, נאמר בו לך לך – כפילת ה'ך', ואז נתברך בכל הברכות ככתוב ואברכך ואגדלה שמך.
ביצחק אבינו נתקיימה הטובה בכפילת ה-מ', כמו שמצינו שאמר לו אבימלך כי עצמת ממנו,
ואמרו חז"ל זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך.

ביעקב נתקיים הטוב הנרמז בכפילת ה-נ', במה שאמר לעשו כי חנני אלקים וכי יש לי כל, וכפי
שאמרו חכמים ז"ל במדרש (ב"ר ס"פ עג) על גודל ברכת מקנהו.

ביוסף הצדיק נתקיימה הברכה והטובה הרמוזה בכפילת ה-ף', וזה שקראו פרעה צפנת פענח,
וכבר נודעה הטובה שהיה לו במצרים ובו נאמר סימן הגאולה 'פקד פקדתי' כאמרם ז"ל.

וכפילות ה-ץ' עדיין לא ראינו כי היא תיגלה בביאת משיחנו, כפי שרמזו הפייטן קול צמח איש
צמח שמו מבשר ואומר (וכן נאמר 'הקמתי לדוד צמח צדיק').

וזה שנאמר (בישעיהו כד, טז) (מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק – מארבע אותיות הכפולות:
מ'כ'נ'ף – זמירות שמענו, כבר שמענו קיום טובותיהם, אבל 'צבי לצדיק' – עדיין אנו צבים =>
חפצים) ומצפים לראות כפילות הצדי"ק (אוהב ישראל, לקוטים חדשים מהרה"ח הגאון משיפוטיבקע).

דף ג

'אין מהוה הוה ולא הוה ידעי הי באמצע תיבה והי בסוף תיבה ואתו צופים ותקינו פתוחין באמצע
תיבה וסתומין בסוף תיבה. סוף סוף אלה המצות שאין נביא עתיד לחדש דבר מעתה'. כאן לא נקט
הלשון כדלעיל 'שאינ נביא רשאי לחדש' אלא שאינו עתיד לחדש – כי עתה המדובר הוא על בירור
ספק ולא על חידוש הלכה, והרשות ביד הנביא לברר ספקות [כפי שמצינו בב"ב נח. שביררה בת קול
את מדת המערה לרבי בנאה וסמך על כך לדינא] אלא שלמדנו מ'אלה המצות' שלא הניחו להם ספקות
רק הכל נמסר להם בבירור שלא יצטרכו עוד לנביא לברר (עפ"י אמת ליעקב).

וכן עמד על דקדוק שינוי הלשון בספר טוב ראייה, ע"ש בהרחבה.

'אלא שכחום וחזרו ויסדום'. פירוש: חזרו צופים ויסדום שלא בדרך נבואה, שאין הנביא רשאי לקבוע

הלכה על פי נבואה, אף לא גילוי דין שנשכח, כי 'לא בשמים היא' ואין נמסרים דברי תורה בנבואה לאחר משה רבינו – אלא החזירום כשאר חכמים, וכגון מה שאמרו (בתמורה טז) בעתניאל בן קנז שהחזיר הלכות שנשתכחו בפלפולו (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א יד, א, ועע"ש ביו"ד ח"ג קנה). ובשו"ת חות יאיר (קצב אות טו) משמע שאפשר שישתכחו פרטי דינים וכד' ויחזירם הנביא על ידי התגלות נבואה, אלא שהלכה פסוקה שנשתכחה, אין הנביא רשאי לישאל עליה בדבר ד'. וצ"ע. וכן בספר אמת ליעקב נראה שגילוי דבר שנשכח יכול להעשות ע"י נביא או בת קול. ונראה מפני שזהו כגילוי מציאותי מה היה הדין הנוהג מקדמת דנא [וכגון גילוי הנביא את מקום המזבח, כמו שאמרו בזבחים], ולא חידוש דין.

יש מפרשים שלכך שכחום, שנוקט כדעת האומר (בסנהדרין כא–כב) שקודם עזרא היתה התורה כתובה בספרים בכתב עברי וחזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי, לכך נשתכחו פתוחות וסתומות של מנצפ"ך שהם בכתב אשורי. ונתעורר הספק לאחר גניזת הלוחות בימי יאשיהו (ערשב"א מהרש"א טו"א ורש"ש).

מבואר לפי זה שגם למאן דאמר כתובה היתה בכתב עברי, זהו רק בספרים אבל הלוחות היו כתובות בכתב אשורי, שלכך מ"ם וסמ"ך שלהם בנס היו עומדים – וכדברי הריטב"א. אכן בירושלמי וברבנו חננאל בסנהדרין מבואר שאף כתב הלוחות תלוי באותה מחלוקת, ולפי זה סוגיתנו נוקטת שהיתה כתובה מעולם בכתב אשורי [שאין בכתב עברי אות סגורה מלבד ה-ע' שצורתה משולש], וא"כ צריך באור כיצד נשתכחו מנצפ"ך הלא היו להם ספרים.

אך יתכן שאף לפי דעה זו נקטו כמאן דאמר בכתב עברי היתה כתובה, ולא אמרו מ"ם וסמ"ך בנס עומדים אלא בלוחות ראשונים שהם ניתנו לדברי הכל בכתב אשורי שיש בכל קוץ וקוץ ממנו תלי תלים של הלכות וסודות, משא"כ לוחות שניים שנשתנה להם הכתב בגלל החטא, וכדברי כמה מהמפרשים (ע' במצוין ביוסף דעת סנהדרין כא:). ולפי"ז לא היתה תלויה שכחתם בגניזת הלוחות בימי יאשיהו, שהם לוחות שניות.

'יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי'. כלומר קבלה היתה בידו מפייהם [שהכניס בתרגומו באורים שהיו מקובלים לו במסורת מאותם נביאים. מהר"ץ חיות], אבל לא שמע מהם ממש שהרי לא היה בזמנם (עפ"י מהרש"א).

'ונדעזעה ארץ ישראל... יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם'. בתורי"ד (קמא) פירש שלכך נודעזעה, שכיון שכתב תרגום המקראות, שוב אינם מוסרים נפשם ללמוד כבתחילה. וצריך לפרש שהוא טעם אחד עם גילוי הסתרים האמור; שע"י גילויים לבני אדם שוב אינם ממשמשים בה בלהיטות לדעת מכמותיה.

'האי מאן דמבעית... מאי תקנתיה – ליקרי קריאת שמע'. אף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה – להגן מותר (כמו שאמרו בשבועות טו:), ואף על פי שכבר נתפחד נחשב בגדר 'להגן' (עפ"י מהרש"א סנהדרין צד).

'כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה'. משמעות הלשון שאפילו בשעה שעוסקים ומתכוננים לעבוד, מפסיקים ובאים לקרוא. ודין מיוחד הוא בקריאת המגילה שלא כבשאר כל המצוות שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. וכן נטה הגרי"ז מבריסק (עפ"י מעתיקי שמועה בשם נתיבות הקדש).

ואולם הריטב"א כתב שנראים הדברים שכל שהתחילו בעבודה אין מבטלים אותה אא"כ לא יהיה מי שיקרא להם מגילה, אז מפסיקים וקוראים וחוזרים לעבודתן.

'שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה'. אעפ"י שגם קריאת המגילה תלמוד תורה הוא, אך למי שעוסק בלימוד בעיון ומבטל ממנו בשביל הקריאה, יש בדבר משום ביטול תורה לפי רמת לימודו, שהרי באותו הזמן היה יכול ללמוד ביתר עיון והעמקה (ערש"ש; מועדים וזמנים ח"ב קסט. וע"ע מהר"ץ חיות).

ויש אומרים שהקורא מגילה בפורים אכן אינו מקיים מצות תלמוד תורה בכך, כי קריאתו אינה לשם לימוד [וכמו שנראה מתוך דברי הירושלמי (עמוס' ברכות יא): שהקורא קריאת שמע בעונתה אין מקיים בכך מצות תלמוד תורה] (ע' הגהות חכמת שלמה תרפז; שו"ת בית אפרים סז; אמת ליעקב - כאן. וע' הליכות שלמה פי"ט הערה 26 שצירף דעה זו להקל למי שנכנס לבית הכנסת ביום פורים כשמתחילים לקרוא המגילה ועדיין לא בירך ברכת התורה ואין לו מנין אחר - ישמענה בלא ברכ"ת כדי שלא יפסיד קריאתה בציבור).

אף על פי שמבטלים תלמוד תורה לקיים כל המצוות, השמיענו כאן שמבטלים כדי לקרותה בציבור (ראשונים).

ואעפ"י שלדעת רב (להלן ה.) אין חיוב לטרוח ולקבץ עשרה לקריאת המגילה, ומשמע אפילו במקום שלא יהא שם כלל קריאה בעשרה אם לא יקבץ - אעפ"י מבטלים תלמוד תורה לקרוא המגילה בציבור משום ברוב עם הדרת מלך ופירסום הנס ברבים (עפ"י רשב"א ור"ן ה.).

ע' ברכות נג. מחלוקת ב"ש וב"ה אם בבית המדרש מברך כל אחד ואחד לעצמו על האור או אחד מברך לכולם משום 'ברב עם הדרת מלך'. ויתכן שכאן בית שמאי מודים משום פירסום הנס, וכדילפינן מ'משפחה ומשפחה'.

'אמר לו: אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה...'. התוס' פרשו דרשת הגמרא, שכך אמר לו יהושע הלנו אתה - בשביל תלמוד תורה באת, שכתוב בה תורה צוה לנו, אם לצרינו - בשביל הקרבנות שמגנים עלינו מצרינו. ואמר לו המלאך עתה באתי - על תלמוד תורה באתי, שכתוב בו ועתה כתבו לכם את השירה הזאת.

ובאר הג"ר יוסף שלמה כהנמן זצ"ל, הרב דפוניבוז, מדוע נשתנה הכינוי לתורה בתשובה מבשאלה - כי הנה התורה מהוה לאדם מישראל את כל שירת חייו. כל לבו ונשמתו הוא משקיע בה, וההרגשים העמוקים ביותר שלו באים לידי ביטוי בעסק התורה. התורה נוגעת במיתרים העדינים העמוקים ביותר של נפש איש ישראל. זוהי בחינת ה'שירה' שבתורה - ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. זוהי איפוא תשובת המלאך: אף כי עסוקים הייתם במלחמה כל היום ויש לכם 'סיבות טובות' להיבטל מן התורה, אך אילו היתה לכם התורה 'שירה' הממלאת כל ישותכם וחייכם, כפי הראוי, לא הייתם בטלים ממנה אפילו שעה אחת, גם בשעת קושי ומלחמה, שהרי בכל רגע ובכל מצב (ועתה) נותנת התורה חיים ורוממות ורון להוגיה (כתבו לכם את השירה הזאת); -

מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק - אר"י מלמד שלן בעומקה של הלכה. על ידי לינה בעומקה של הלכה דוקא, באה ה'שירה' של תורה לידי ביטוי, בהיות האדם משקיע את כל כולו בעסק התורה ולן בעומקה עם כל לבו נפשו ונשמתו (עפ"י זכרון שמואל עמ' תקעד).

[בוה יש לבאר דברי הגמרא (בע"ז ג:): 'אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי' - כינה את התורה הנלמדת בלילה

'שירה', כי בשעה זו שהאדם עייף ומבקש מנוחה לנפשו ממאורעות היום ועם כל זאת הוא עוסק בתורה, הרי זה לאות שתורתו יקרה לו ביותר, לא ימיש ממנה יום וליל – זהו הלימוד שבבחינת 'שירה'. ולפום צערא אגרא – התורה שלומד באף ובקושי היא שעומדת לו לאחר זמן ומושכת עליו חוט של חסד ביום] (נמסר ע"י הרב הדר יהודה מרגולין שליט"א).

בשם החפץ חיים (מובא בח"ח עה"ת): לכך נתכנתה התורה ב'ועתה' – שכן מצוותה בכל מצב ובכל זמן, והרי כל רגע נתון (ועתה) זהו זמנה.

(ע"ב) 'הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יטמא... תלמוד לומר ולאחתו – לאחתו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה'. יש לפרש הדרש: ניקוד האל"ף בפת"ח (ולאחתו) הוא שלא כפי כללי הדקדוק, שהיה לו להיות בחטף פתח [כדרך שכתוב בפרשת אמור לענין כהן הדיוט – ולאחתו]. ולכן דרש מלשון 'אחתו' – שיצא מידי כרת המכרית נשמתו, והיינו זה שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו [שדינם בהכרת] ומת לו מת – לא יטמא, לצאת מידי הכרת. וכן אמרו (במדרש שיר השירים ה,ב) על הפסוק פתחי לי אחתי רעיתי וגו', 'אחתו' – שנתאחו לי במצרים בשתי מצוות, בדם הפסח ובדם מילה. וזה מרמז כאן בולאחתו – כלומר, אפילו אותן שתי מצוות אלו המאחים את ישראל לקב"ה – נדחות הן מפני מת מצוה (הגהות רא"מ מפינסק [ומובא בשמו בהעמק דבר נשא]). וכע"ז כתב חתנו בעל תורה תמימה פר' נשא).

'כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר. מאי טעמא דכתיב ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה – שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף. יש מפרשים, לפי שכתוב 'מושב' בניקוד פתח, הרי זו סמיכות לתיבה שלאחריה, מושב של עיר חומה – משמע שהיתה עיר חומה לפני שנתישבה (עפ"י ר"ן; קרית ספר הל' שמיטה ויובל יב).

וכיצד ידעו איזו עיר הוקפה קודם לשיבתה? יש אומרים שעל פי הדיבור ידעו (עפ"י מאירי). ויש אומרים לפי שסתם ערים היו ניקפות תחילה ואחר כך מתישבות, כפי מנהג בוני המדינות (עפ"י רמב"ן). וכתב שהוא הדין עתה, כל שידוע על כרך שהיה מוקף חומה מימות יהושע בן נון, יש לסמוך שהוקף ולבסוף ישב וקורא בט"ו. וכ"ד הר"ן וכ"כ הרמ"א (תרפח). ודוקא בכרכים דהיינו ערי מבצר כן הדרך, אבל לא בסתם ערים. מצות ראייה – בישוב קושית האחרונים). ועוד כתב הר"ן שאין מתחשבים בשיבת עובדי כוכבים, שאפילו נתישבו הנכרים תחילה, כיון שישראל באו לאחר שהוקפה הרי זו כעיר חומה שהוקפה ולבסוף נתישבה (ומ"מ הוצרך לבסוף לתרץ כדברי הרמב"ן, כי הלא בחו"ל ודאי יש להתחשב עם ישיבת הנכרים, ומנין ידענו שהוקף ולבסוף ישב – אלא משום שהולכים אחר הרוב. ולפי מסקנתו כבר אין הכרח לומר שישבת נכרים אינה נחשבת. ויתכן נפ"מ ליריחו שלא נתישבה ע"י ישראל עד שנפלו חומותיה).

'כרך איצטריך ליה אע"ג דמיקלעי ליה מעלמא'. הגם שאותם הבאים מבחוץ אינם בטלים ושוהים בבית הכנסת, אעפ"כ משמע שאילו היו מבני המקום, היו קוראים כעיר גדולה. ומוכח מכאן שאין צריך עשרה אנשים מסוימים הבטלים ממלאכתם ממש אלא העיקר הוא שלעולם ישנם עשרה אנשים בבית הכנסת בזמן התפילה, ולעולם אין תפילה נפסדת מהם בעונתה (עפ"י רמב"ן).

*

גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין ומכל עבודת הקודש היותר נשגבה... חק הוא לישראל

שחובתו היותר קדושה, השומרת את חייו הרוחניים ממיתה אכזרית, היא שימצא בעריו ומדינותיו חלק רשום מקודש לתלמוד תורה, ששום לחץ מדיני לא יוכל להסיר מאתנו את החובה הקדושה הזאת.

וכשהיו אבותינו עומדים במעמד הצבאי היותר נמרץ בכיבוש הארץ, נאמרה ליהושע התוכחה על אשר ביטל את הישיבה יום אחד, ושר צבא ד' אמר לו: על של עתה באתי, על שביטלתם תלמוד תורה' (אגרות רביה ג תתי).

‘ע"ב) 'כבוד תורה דיחיד חמור...' –

‘...ומזה יש עוד להתבונן מהו גודל החיוב על בני תורה להיות מעשיהם מתוקנים, שהרי אם בן תורה שקוע חייו בחטא כמה הוא גורם בזה בזיון לתורה ח"ו, והרי זה דומה כאילו בא אליו המלך לבקרו והוא מכניסו למקום מלוכלך שבביתו. וביותר צריך להיזהר מכל מה שמפסיד ערך תורתו. ושנינו באבות (ג' י"ז) 'אם אין תורה אין דרך ארץ ואם אין דרך ארץ אין תורה' ופירש הגר"ח ז"ל אם אין לו תורה אי אפשר להיות לו דרך ארץ, ואם אין לו דרך ארץ התורה תהיה לו ללא הועיל והיא כמיותרת דבזה הוא מאבד חשיבות האדם ואין זה כבוד לתורה ואז אינה מועלת לו. ומהאי טעמא כבוד התורה דיחיד חמור מלימוד התורה. וצריך להרגיש בעצמו חשיבות בכל תהלוכותיו לכבוד התורה (משנת ר' אהרן ח"א עמ' ריד).

‘אמר רבא: פשיטא לי עבודה ומקרא מגילה – מקרא מגילה עדיף... תלמוד תורה ומקרא מגילה – מקרא מגילה עדיף’ –

תיבת ונשמע יש במסורה שלש פעמים; ונשמע קולו בבאו אל הקדש – היינו עבודה; כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע – תורה; ונשמע פתגם המלך – קריאת המגילה. וכתוב שם בסמוך כי רבה היא – שהיא עדיפה יותר. וגם רבה אמרה (בעל הטורים תצוה כח, לה. וכנראה גרס רבה).

דף ד

‘נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באו הנס’. בכתבי תלמידי הגרי"ז (ערכין א) מובא שחקר האם טעם זה בא להוציא מצות מקרא מגילה מכלל המצוות שהנשים פטורות בהן משום שהזמן גרמן, ושוב נכללות הנשים בעיקר החיוב, הכולל אנשים ונשים כאחת, או שמא טעם זה מצד עצמו הוא המחייב את הנשים בחיוב מחודש.

ונפקא מינה לענין עבדים שהוקשו לנשים לחיוב מצוות; אם ננקוט שבמגילה אין פטור של מצוה שהזמן גרמא – גם העבדים יתחייבו, כנשים. ואולם אם הנשים חייבות מטעם מחודש, ואותו טעם אינו קיים בעבדים – אין לחייב את העבדים.

ומדברי הרמב"ם (מגילה א) משמע שעבד פטור ממקרא מגילה, שכתב 'ועבדים משוחררים חייבים'. (וכן הסביר דבריו הגר"י קמיינצקי בספר אמת ליעקב, שחיוב הנשים הוא מחודש מפני שהיו באותו הנס, משא"כ בעבדים). ואילו מהטור (או"ח תרפט) משמע שעבד חייב. וכן דעת בה"ג. וכן פסקו הב"ח והמגן-אברהם. והרשב"ש (בשו"ת תנב-תנג) כתב שדברי הרמב"ם 'עבדים משוחררים' – שטפא דקולמסא הוא, ובאמת עבדים כנשים לחיוב. אלא שיש לפרש שאותו הטעם האמור בנשים, שאף הן היו באותו הנס, שייך גם

- א. רש"י וריטב"א מפרשים שאחד מבני העיר קורא לבני הכפרים כשהללו נכנסים לעיר. ויש אומרים שבני הכפרים בקיאים לקרוא וקוראים בעצמם בעיר, מקום שמתקבצים לקרוא בתורה (עפ"י רשב"א ור"ן; רא"ש יבמות). ויש מפרשים (ראשונים בשם ראב"ד; ר"ח כהן בתוס' יבמות יד. וכ"מ ברמב"ם א, ו – להם משנה) שבני הכפרים נכנסים לבית הכנסת במקומם ושם הם קוראים.
- ב. קריאת הלילה, אפשר שהקילו על בני הכפרים שלא לקרותה [שעיקר קריאתה ביום], ואפשר שקוראים אותה ביחידות, ולמחר קוראים בעיירות בעשרה (ר"ן). והריטב"א (ד. נקט שחייבים לקראה כל אחד במקומו כפי מה שידוע או שהולך אצל חבריו, ואפילו אם צריך עשרה, יכולים בלילה לטרוח ולכנס עשרה מפני שאינם טרודים (וע' משנ"ב תרפח סק"כ).
- ג. יכולים בני הכפרים לקרוא בי"ד אם ירצו (כן משמע מרש"י. וכ"כ הריטב"א ושר"ד). ומצוה מן המובחר יש בכך שקוראים אותה ביתר רוב עם [ואין בכגון זה לחוש שמא ימות ולא יקיים המצוה, מאחר וכך דינו מעיקרא שיכול להמתין ואם מת הרי נעשה חפשי מן המצוות ופטור] (עפ"י משיב דבר סוסי' מא וסי' יז – שלא כדעת השואל שחשש למיתה).
- ד. בני הכפרים הקוראים מגילה ביום הכניסה, קוראים או גם בפרשת 'זיבא עמלק' (עפ"י תורי"ד. ונראה שבזה היו יוצאים ידי חובת קריאת 'זכור' מהתורה, שהרי בשבתות לא היו באים לעיירות).
- ה. משמע ברשב"א ובתורי"ד שכפר שהוא סמוך ונראה לעיר, דינו בי"ד ואינו מקדים ליום הכניסה (ולפרש"י אין מקור לדין זה. ושמא אף לשיטתם דוקא בסמוך מפני שיכול להיכנס בכל עת, אבל נראה ואינו סמוך אין מסתבר שמשום שנראה לא נקל עליהם. ואם היה נראה עם הכרך מסתבר שג"כ הקלו לקרוא ביום הכניסה, אך אם לא רצו להקדים קוראים בט"ו).
- ו. בן עיר שקרא ביום הכניסה, וקודם י"ד עקר דירתו לכפר, יתכן ויוצא למפרע בקריאתו, וצ"ע. ואולם אם הסכים בלבו קודם הקריאה לעבור לכפר קודם י"ד – יכול לקרוא ביום הכניסה כדין בן כפר (עפ"י קהלות יעקב א).
- בגדרי 'עיר גדולה' וכפר' – ע' להלן ה.

- ב. לסתם משנתנו, כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון, הם הקוראים בט"ו (גזרה שוה פריזים – פריז). ולדעת רבי יהושע בן קרחה בברייתא, כרכים המוקפים חומה מימות אחשורוש – כשושן. הלכה כתנא דמתניתין (רי"ף ריטב"א ושאר פוסקים).

דפים ב – ג

- א. מהו המקור לכפילות אותיות מנצפ"ך, פתוחות וסתומות?
 ב. תרגום של תורה ושל נביאים, מי הם שאמרום?
 ג. מהם מאמרי רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא המובאים בסוגיא?
- א. הסיקו שכפילות אותיות מנצפ"ך בכתיבת הספרים, פתוחות וסתומות – היו משכבר (הלכה למשה מסיני. ירושלמי א, ט; ב"ר א), אלא ששכחום במרוצת הדורות ולא ידעו אלו באמצע התיבה ואלו בסופה (רש"י שבת קד.). עד שבאו צופים (הם נביאי הדורות (עפ"י רש"י ור"ת, וכ"ה בב"ר א). וי"א: רבי אליעזר ורבי יהושע (ע' שבת קד ורמב"ן שם), וחזרו ויסדום.

ב. תרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. ופירשו שכבר היה התרגום מעולם [מסיני (מהרש"א), ככתוב בעזרא ויקראו בספר תורת האלקים מפורש – זה תרגום] אלא שנשכח (לאחר ימי עזרא שבררו להם לשון הקודש. מהרש"א) וחזרו ויסדוהו.
תרגום של נביאים, יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי (כלומר קבלה היתה לו מפייהם. מהרש"א).
תרגום של כתובים; נראה שאחד מן התנאים שלאחר יונתן בן עוזיאל תרגמו, ולא תרגם ספר דניאל מפני שיש בו קץ משית. ויונתן נמנע מלתרגם משום שלא יכול לתרגם הכל לא רצה לתרגם מקצת (רשב"א ועוד).

ג. מאמרי רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא:

(א) מנצפ"ך – צופים אמרו.

(ב) תרגום של תורה – אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י. תרגום של נביאים – יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, ונודעוזה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגילה סתרי לבני. עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגילתי סתריך לבני אדם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקות בישראל. ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים, יצתה בת קול ואמרה לו: דייך.
(ג) וראיתי אני דניאל לבדי את המְרָאָה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המְרָאָה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא. אותם אנשים היו חגי זכריה ומלאכי.

דף ג

ג. א. האם מבטלים עבודה במקדש ותורה כדי לשמוע מקרא מגילה?

ב. תלמוד תורה ועבודת הקרבנות, מה מהם גדול יותר?

ג. מת מצוה ותלמוד תורה; מת מצוה ועבודה, מה עדיף? מקרא מגילה ומת מצוה, מה עדיף?

א. אמר רב יהודה אמר רב (בערכין הגרסה: שמואל): כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם, כולם מבטלים עבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. תניא הכי הכי. וכן דרש רבי יוסי בר חנינא ממשפחה ומשפחה – להביא משפחות כהונה ולויה.

מכאן שמכו של בית רבי שמבטלים תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר מעבודה התמורה.

א. מבואר בתוס' ועוד ראשונים שעושים העבודה לאחר הקריאה ואעפ"כ נחשב זה כביטולה כיון שמניחים אותה לעת עתה על אף שהגיע זמנה (וע' גליוני הש"ס פסחים ד, שהמשתה מעשיית מצוה נחשב כמבטלה. וע"ע אג"מ ח"ח עמ' שיח). וטעם הדבר שאין עושים העבודה עכשיו ויקראו המגילה לאחר מכן, כי טוב לקרותה עם הציבור משום פרסומי ניסא.

וזה שמבטלים תורה ועבודה משום מקרא המגילה ברוב עם – למצוה מן המובחר הוא [שהרי המצוה תיעשה לאחר מכן ולא תיבטל לגמרי כאמור], אבל לא הטריחו את היחיד לאסוף ציבור כדי לקרוא מגילה (עפ"י ראשונים; מגן אברהם ולבושי שרד סו"ס"י תרצ). וכן מי שדחוק בזמנו לצורך דבר מצוה, רשאי לשמוע מגילה בעשרה ואינו צריך לילך לבית הכנסת המרובה באנשים גם אם רגיל בו כל השנה (עפ"י שבט הלוי ח"ט קמה, ב). וע"ע שבט הלוי ח"ה פד שנמנע מלהתיר קריאה ברמקול כדי שתיעשה ברוב עם.

ואם לא יוכלו לקיים המצוה לאחר זמן, אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה (ר"ן וריטב"א ורא"ם ורמ"א תרפו עפ"י התוס'). וכ"מ ברשב"א שאף בכגון שוא"ת שכבוד הבריות דוחה, אין מקרא מגילה דוחה). ואין כן דעת הט"ז ובהגר"א (שם). וכן הוא בפסקי התוס' פ"ק דערכין אות יט. וע"ע בשו"ת חת יאיר ת; אבני נזר אר"ח תקטז).

ומצוה דרבנן, משמע מלשון הפוסקים שלדברי הכל מקרא מגילה דוחה. ואולם איסור דרבנן בקום ועשה אינו נדחה מפני המגילה – כן מבואר מדברי הריטב"א.

ב. לפי האמור נראה שמקרא מגילה קודם למילה משום פרסומי ניסא (עפ"י תרומת הדשן רסו; פרי חדש בהגר"א ופרי מגדים). והעולם נוהגים למול מקודם (חיי אדם, עפ"י דברי מהרי"ל המובאים ברמ"א סוס"י תרצג. וכנראה דעתם מפני שהמגילה תיקרא ברוב עם בכל אופן, וסוברים שמילה נחשבת תדירה הגם שאין זמנה קבוע כמגילה, וכן היא 'מקודש' דמדאורייתא היא. אך אם בגלל המילה לא תהא הקריאה ברוב עם – נראה שמגילה קודמת וכנ"ל).

ג. גם תלמוד תורה של מאה איש נדחה מפני מקרא מגילה, וכמו בית רבי, ואין זה בגדר ביטול תלמוד תורה של רבים שהוא חמור, מפני שאין כל ישראל בטלים. ועוד, הלא כל יחיד ויחיד חייב בקריאה (עב"ח ומג"א וש"א תרפו, ב).

ד. מבואר בגמרא שאין מועד בפני תלמיד חכם (בפניו. מו"ק כז; יו"ד תא, ב. וע"ע משנ"ב תקמו סק"ב לענין ת"ח בזה"ז) שנפטר, וכל שכן חנוכה ופורים. ופרשו בתוס' שמותר להספידם אעפ"י שמבטל בכך ממקרא מגילה, והטעם לפי שכבוד התורה חמור יותר.

ב. תורה ועבודת הקרבנות; חילוק בגמרא בישוב סתירת המאמרים שיש חילוק בין ביטול תורה דרבים [כמו במלחמת יהושע ביריחו שכל ישראל היו שם. ערש"י ור"ן] שהוא חמור מביטול עבודה, וכדברי רב שמואל בר אבניא: גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין, ובין תורה של יחידיים שהעבודה חמורה הימנה. ואולם כבוד התורה אפילו של יחיד, חמור.

[ועוד אמרו (במנחות קי.): כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. רבא אמר: כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא אשם].

ג. אמר רבא: פשוט לי, תלמוד תורה ומת מצוה – מת מצוה עדיף, כפי ששנו מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה (ואפילו שאר מתים שאינם מתי מצוה, ואולם הרבים אינם מבטלים מתורתם אלא למת שהיה מלמד לאחרים. תוס' עפ"י כתובות יז – ע"ש פרטי הדינים. ויש מצדדים שבשאר מתים רשות לבטל, ובמת מצוה חובה. ערשב"א וריטב"א). עבודה ומת מצוה – מת מצוה עדיף, כפי שדרשו מולאחתו שאפילו ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו, מיטמא למת מצוה. נסתפק רבא: מקרא מגילה ומת מצוה מה עדיף. חזר ופשט: מת מצוה עדיף משום כבוד הבריות.

א. נחלקו דעות הפוסקים בדין מת שבעיר שיש לו קוברים ואינו מוטל בבזיון, והזריזות לקברו אינה אלא משום תוספת כבוד, האם יש להקדים קבורתו למקרא מגילה אם לאו [אם לא הוא תלמיד חכם, שקבורתו קודמת למקרא מגילה], וכן הסכים הגר"א להלכה. אכן כתב שאם התחילו להוציאו – אין מפסיקים באמצע (מובא במשנ"ב תרפו סק"ח).

ב. זה שמת מצוה קודם, דוקא אם יוכל לקרוא המגילה אחר כך, אבל אם יעבור זמנה, כגון שהוא סמוך לחשכה – יקראנה תחילה (רמ"א סוס"י תרפו, מהרא"ם). ויש חולקים וסוברים שלעולם מת מצוה עדיף משום כבוד הבריות (עפ"י ט"ז מג"א פר"ח והגר"א), אך זה דוקא במת מצוה גמור, ולא בשאר מתים שבעיר (משנ"ב סק"ב).

ואם לא יוכלו לקוברו אחר כך, כגון מפני הלסטים וכד' – לכל הדעות יטפל במת ולא יקרא (מג"א ועוד, מובא במשנ"ב סק"י). וכן אם התחילו כבר להתעסק בקבורת המת, אפילו יעבור זמן הקריאה – לא יפסיקו באמצע (עפ"י בהגר"א ופר"ח, מובא במשנ"ב סק"ח).
ג. יש מי שכתב שמקרא מגילה דוחה השבת אבידה, אבל רק באופן שמתעלם מהאבידה כדי לשמוע המגילה, אבל אם רואה שבא אחר ליטלה – חייב ליטפל בה, שדומה זה לעקירת דבר מהתורה ועשה' (עפ"י שאגת אריה נח). ויש חולקים על חילוק זה (עפ"י פרי יצחק כו ד"ה אך בל"ז).

ד. א. מה דין המקום הסמוך לכרך או הנראה עמו, לענין מקרא מגילה?
ב. מה דינו של כרך שישב ולבסוף הוקף? וכן כרך או שאין בו עשרה בטלנים? וכן כרך שחרב?

א. אמר רבי יהושע בן לוי: כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו – נדון ככרך (בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר). תנא, סמוך אע"פ שאינו נראה [כגון שיושבת בראש ההר], נראה אע"פ שאינו סמוך [שיושבת בנחל]. רבי ירמיהו.

א. הסכמת רוב הפוסקים שבנראה אין צריך שיהא בתוך מיל לכרך. ויש חולקים (ער"ן ובית יוסף) [ולדבריהם 'סמוך' הוא בעיבורה של עיר או עכ"פ בתוך מיל, ו'נראה' הוא במרחק מיל. עפ"י אחרונים. ע"ע בשעה"צ תרפ"ז].

וכתב הריטב"א ועוד פוסקים שצריך שיהא מעורב עם העיר בעניניהם, או אומרים שאפילו הוא נראה ואינו סמוך נידון ככרך (והובא בשער הציון שם סק"ו). ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל ששכונות השייכות לכרך בעניני מסים וארנוניות – נידונות ככרך. וכן כל מקום הכלול בתיקון-עירובין של הכרך (ע' הליכות שלמה כ, ח-ט).

ב. גם אם העיר נמשכת הרבה, אם תחילתה נמצאת סמוך לכרך – נידונית ככרך (עפ"י חזון איש קנ"ג, א – לפי הירושלמי ולשון הרמב"ם). ויש אומרים דוקא אם נבנה מתחילה סמוך ונתפשט אבל אם נבנה בריחוק מיל וחל עליו דין י"ד, אף שלאחר זמן נכנס לסמוך לכרך – אינו נידון ככרך (ע' מועדים וזמנים ח"ח קפה – מכתב מאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל).

ודעת הגרי"מ טיקוצינסקי ששכונות המרוחקות מחומת ירושלים יותר ממיל, גם אם הן מחוברות לשוב החדש המתחבר לעיר העתיקה, אין דינן ככרך (עפ"י עיר הקדש והמקדש ח"ג כו; לוח לארץ ישראל). וכן מובא בשם הגרי"ז מבריסק להחמיר בדבר (ע' מועדים וזמנים ח"ו קה; קונטרס המועדים).

ג. דין זה של סמוך ונראה אמור רק לגבי קריאת המגילה [שעשאוהו ככרך מפני שגם הוא מוגן עמו בשעת סכנה שהכל נאספים לכרך הסמוך], מה שאין כן לענין שאר דיני עיר חומה (ריטב"א ועוד).

ב. אמר רבי יהושע בן לוי: כרך שישב ולבסוף הוקף – נדון ככפר (בית מושב עיר חומה – שהוקף ולבסוף ישב).

א. רש"י מפרש לענין דין בתי ערי חומה [יש מפרשים בדעתו שלענין מגילה אין חילוק אם ישב תחילה או הוקף, שהכל תלוי בהגנה ובמסתור שע"י החומה (ער"ן). וי"א שה"ה למגילה (ע' טו"א, מצות ראייה תרפ"ח)]. והתוס' ושאר ראשונים מפרשים לענין מגילה, שאינו קורא בט"ו אלא ב"ד [או מקדים ליום הכניסה אם אין בו עשרה בטלנים].

ב. מתוס' מבואר שהעיקר תלוי בישוב האנשים בעיר, אם נתישבו קודם שהוקפה או לאחר מכן [ואז גם אם הבתים נבנו קודם לחומה – הרי זו עיר חומה]. והר"ן כתב לפי זה שאפילו נתישבו נכרים קודם שהוקפה, אין מתחשבים בישובם אלא אם באו ישראל לאחר שהוקפה הרי זו עיר חומה' (וע"ע טורי אבן לפני יהושע).

ובדעת הרמב"ם (שמיטה ויובל יב, יד) יש אומרים שתלוי הדבר בזמן בניית הבתים (עפ"י מנחת חינוך שמ).

ג. יש אומרים שאם נתישבו על דעת להקיף חומה – הרי זה כהוקף ולבסוף ישב (עפ"י רמ"ה, מובא בטור או"ח תרפח. וע' טו"א).

ד. ישב ואחר כך הוקף ושוב נבנו בתים לאחר ההקפה, יש אומרים שדינם כבתי ערי חומה (עפ"י טורי אבן). ויש מי שחכך בדבר שהואיל וכבר חל עליו שם 'פרו' אין מועיל מה שנתיישב אחר כך (שפת אמת עפ"י לשון הרמב"ם).

ואולם אם בתחילה נבנו מעט בתים בדרך ארעי, ועיקר הישוב נעשה לאחר ההקף, כתבו כמה אחרונים שזה בכלל 'הוקף ולבסוף ישב' (עט"ז וערוך השלח תרפח).

ה. יש אומרים שדין זה אינו מוסכם ולדעת כמה מהחכמים אף ישב ולבסוף הוקף דינו ככרך (בר"ן מבואר שחוקיה חולק על ריב"ל לענין מגילה. והמלבי"ם בספר התורה והמצוה יצא לחדש שמחלוקת תנאים בעיקר דין זה. ובהדושי הגר"ז ח"א נה, ג נטה מדבריו).

ואמר ריב"ל: כרך שאין בו עשרה בטלנים – נדון ככפר. ואעפ"י שהכרך נכנסים אליו אנשים (הרבה, ויש מהם שאין עושים מלאכה שם, אעפ"י כ צריך שיהיו שם עשרה קבועים. רש"י), וכל שכן עיר גדולה שאין באים אליה מבחוץ. היה חרב מעשרה בטלנים ולבסוף ישב – נדון ככרך (ואין חוששים שמא יפסקו ממנו דיורים פעם נוספת כשם שפסקו בעבר. תוס').

פרשו התוס' (וכ"כ המ"מ בדעת הרמב"ם) שמדובר כאן על סתם כרכים ולענין שנידונים ככפרים להקדים ליום הכניסה, אבל לא באותם המוקפים חומה מימות יהושע, שבאלו קוראים בט"ו אפילו אין בהם עשרה בטלנים.

ואין כן דעת הרמב"ן והר"ן הרשב"א והריטב"א; הרמב"ן נקט עפ"י הירושלמי שכשאין עשרה בטלנים נעקר מדין כרך וקורא בי"ד אפילו לא רצה להקדים ליום הכניסה. ואילו הרשב"א והר"ן והריטב"א חולקים וסוברים שדינו ככפר רק לענין שאם רצה מקדים ליום הכניסה. (מכך שכתבו נפקותא רק לענין שאם לא רצו להקדים קוראים בט"ו ככרך, משמע שאם חל ט"ו בשני או בחמישי, אם רצו מקדימים ליום הכניסה הגם שזמנם בעצם בט"ו והוא עצמו יום כניסה. וטעם הדבר נראה כיון שנכנסים לעיר מסתבר שאין לתקן להם קריאה בעיר בט"ו, לכך מקדימים ליום הכניסה הקודם, אף כי שמחת הפורים נוהגים בט"ו).

עוד בגדר 'ש בו עשרה בטלנים' – ע' להלן ה.

כרך שחרבו חומותיו נדון ככרך (אשר לו) (חמה) – כדברי רבי אליעזר ברבי יוסי, וכן סתמה המשנה בערכין וכן סובר ריב"ל, אבל יש חכמים הסוברים (ע' ברייתא ערכין לב – רבי ישמעאל בר"י) שקדושה ראשונה לא קדשה אלא לשעתה וכיון שחרב אין בו דין עיר חומה.

א. עיר חומה שנחרבה ושוב נתישבה ונתקדשה, הואיל והיתה מוקפת חומה בימי יהושע הריהי נידונית כעיר חומה אף למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא (כן כתב הגר"ז בנגיס ח"א נה – עפ"י התוס' וטו"א כאן).

ב. לענין מקרא מגילה, משמע בתורא"ש בשם ריב"א שאף אם ננקוט קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא – קוראים בט"ו אעפ"י שנחרבו החומות. וכן כתב בטורי אבן. פרישם נוספים בדיני 'עיר חומה' – ע' בערכין לב.

דף ד

ה. אלו מאמרים נוספים של רבי יהושע בן לוי בעניני קריאת המגילה מובאים בסוגיא?

מאמרים נוספים של רבי יהושע בן לוי: –
לוד ואונו וגיא החרשים – מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הן [ונחרבו בימי פילגש בגבעה, ובנאן אלפעל. חזרו ונפלו ובא אסא ושיפצן, כמוזכר בדברי הימים].

נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס.

א. לדעת רש"י (ערכין ג. וכ"כ המ"מ בדעת הרמב"ם), הנשים מוציאות את האנשים (וכ"כ הריטב"א אלא שכתב שאין זה כבוד הציבור, ובכלל 'מארה' הוא. ועתוס' סוכה לח.). ואילו התוס' כתבו להוכיח מהתוספתא שאין האשה מוציאה את האיש. וכן הביאו מבה"ג שמוציאה את מינה ולא את האנשים (וכ"כ המרדכי מראב"ה).

ולהוציא נשים רבות, יש מי שכתב שאינה מוציאתן (קרבן נתנאל בשם התוס' משום זלוול, מובא בשער הציון תרפט סקט"ו). ויש חולקים (כן הוא בלוח ארץ ישראל, וכן דעת הגרשו"א – ע' הליכות שלמה אדר פי"ט דבר הלכה ד).

יש אומרים שהאשה אינה חייבת בקריאה אלא בשמיעה, ואם קוראת לעצמה מברכת 'לשמוע מגילה' (ר"ן בדעת בה"ג; מרדכי, מובא ברמ"א תרפט, ב [וכ"ה בלוח ארץ ישראל, וכן נהגו בבית הגרשו"א (הלי"ש יט, ג בהערה). ובח"א כתב 'לשמוע מקרא מגילה', וכ"ה הלשון המובא בטו"א אגב ריהטא, וכ"ה בסידור עולת ראיה]). ולדעה זו מצדד המגן-אברהם שלא תקרא האשה לעצמה. ומכל מקום אם אין מי שיקרא לפניו – תקרא לעצמה במגילה כשרה ובברכה (משנ"ב ושעה"צ שם). וכששומעות כמה נשים את המגילה, תברך אחת 'לשמוע' ותוציא את חברותיה (הליכות שלמה יט, ג).

ב. אם האשה יצאה ידי חובתה, אפשר שאינה מוציאה אשה אחרת או קטן, שמא אינה בכלל דין 'ערבות' שאעפ"י שיצא מוציא (פרי מגדים, מובא בבאה"ל ר"ס תרפט).

ג. יש שכתבו בדעת הרמב"ם שעבדים שאינם משוחררים פטורים ממגילה (ע' בכתבים המיוחסים להגר"ז ריש ערכין; מצות ראיה). ואילו מהטור (תרפט) משמע שחייב. וכן דעת בה"ג. וכן פסקו הב"ח ומגן אברהם. וכן י"א אף בדעת הרמב"ם (עפ"י תשו' רשב"ש תנב-תנג).

פורים שחל להיות בשבת – שואלים ודורשים בענינו של יום [ואין גוזרים שמא מתוך כך יעבירו המגילה ברשות הרבים].

א. רש"י מפרש לדרוש באגרת הפורים ברבים. וכ"כ הריטב"א והר"ן שדורשים המגילה בענינו של נס, אבל לא בהלכות המגילה שהרי כבר נקראה קודם השבת. (וע' גם מג"א תכט, א שכמו כן בפסח דורשים בו ביציאת מצרים. וע"ש בשו"ע הגר"ז שה"ה בכל מועד, דורשים בטעמים שבעבורם נצטוינו לעשות המועד. אך בר"ן משמע לכאן' שבפסח דורשים בהלכות. וכ"מ להלן טו. במרדכי שדרש לחכמים בהלכות קמיצה ביום ט"ז בניסן כמש"כ רש"י).